

Альона СОЛОНСЬКА,

orcid.org/0000-0002-7162-553X

*асистент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету*

імені Богдана Хмельницького

(Мелітополь, Запорізька область, Україна) alena.arturovna@ukr.net

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті охарактеризовано дефініції понять «вихованість», «патріотична вихованість». Уточнено сутність поняття «патріотична вихованість дитини старшого дошкільного віку», яка є властивістю особистості, що виражається через зовнішню і внутрішню форму: внутрішня форма виявляється у когнітивній та емоційній сферах дитини старшого дошкільного віку та характеризується обізнаністю в патріотичній тематиці, сприйняттям патріотизму як цінності; зовнішня форма виявляється в діяльній сфері, в патріотичній поведінці.

Проаналізовано праці вчених щодо компонентів у структурі патріотичної вихованості, чинні освітні програми для дітей дошкільного віку, в яких, на думку автора, найвиразливіше представлено провадження процесу патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку («Українське дошкільня», «Дитина» та парціальна програма «Україна – моя Батьківщина»).

У статті визначено компоненти (когнітивний, емоційний та діяльний); розкрито критерії (інформаційно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, вчинково-поведінковий); показники (знає державні і народні символи, видатних людей, історичні події, національні права та обов'язки; цінує історію своєї сім'ї, пишається досягненнями країни, позитивно ставиться до традицій рідного народу, державної мови; бере участь у народних святах, пізнаючи їх зміст, передає патріотичні почуття через відтворення культурних надбань народу України (читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень), дотримується моральних норм українського суспільства); виявлено рівні (високий, середній, низький) патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: *патріотична вихованість, компоненти патріотичної вихованості, критерії, показники, рівні патріотичної вихованості, діти старшого дошкільного віку.*

Alona SOLONSKA,

orcid.org/0000-0002-7162-553X

*Assistant at the Department of Preschool Education and Social Work
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University*

(Melitopol, Zaporizhia region, Ukraine) alena.arturovna@ukr.net

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF PATRIOTIC EDUCATION OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN

The article describes the definitions of “education”, “patriotic education”. The essence of the concept of “patriotic upbringing of senior preschool children” is clarified, which is a property of personality expressed through external and internal form: internal form is manifested in cognitive and emotional spheres of older preschool children and is characterized by such features as patriotic awareness, perception of patriotism as values; the external form is manifested in the sphere of activity and is characterized in the manifestations of patriotic behavior.

The works of scientists on the components in the structure of patriotic upbringing and the current educational programs for preschool children are analyzed, in which, according to the author, the process of patriotic upbringing of senior preschool children is most clearly presented (“Ukrainian preschool”, “Child” and partial program “Ukraine – my homeland”).

Components (cognitive, emotional and activity) are defined; criteria (information-cognitive, emotional-value, action-behavioral); indicators are revealed (knowledge of state and national symbols, outstanding people, historical events, knowledge of national rights and duties; values his family history, proud of the country's achievements, positive attitude to the traditions of his nation, the state language, participates in folk festivals, learning their content, conducts patriotic feelings through the reproduction of cultural heritage of the people of Ukraine (reading poetry, drawing symbols, singing patriotic songs), adheres to the moral norms of Ukrainian society); revealed levels (high, medium, low) of patriotic upbringing of senior preschool children.

Key words: *patriotic upbringing, components of patriotic upbringing, criteria, indicators, levels of patriotic upbringing, senior preschool children.*

Постановка проблеми. Питання виховання патріотизму у молодого покоління нині є ключовим. Формувати патріотичну вихованість необхідно починати ще з дошкільного віку. Ефективне формування патріотичної вихованості у дітей старшого дошкільного віку вимагає виявлення реального стану сформованості цієї властивості. Саме тому необхідно визначити компоненти, критерії, показники та рівні патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз досліджень. Вивчаючи зазначену тему, ми звернулися до робіт, у яких розкрито сутність поняття «патріотична вихованість» (Ю. Зубцова, І. Котенева, А. Левицька, Т. Маланюк), структуру патріотичної вихованості у таких вікових категоріях як молодший шкільний вік (С. Волошин, О. Квас, М. Качур), підлітковий вік (В. Гарнійчук, Т. Маланюк, Р. Петронговський), вік дорослішання (О. Жаровська, Т. Філімонова, С. Якименко). Також розглянуто роботи щодо полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку (К. Фатьма) та формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури (Л. Шкретієнко).

Мета статті – розглянути роботи вчених щодо сутності поняття «патріотична вихованість», розкрити компоненти у структурі патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку, визначити та описати критерії, показники, рівні патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначитися з критеріями і показниками патріотичної вихованості, необхідно зрозуміти сутність феномену «патріотична вихованість». Для цього охарактеризуємо дефініції понять «вихованість» і «патріотична вихованість». За матеріалами словника української мови «вихованість» означає вміння добре поводити себе в товаристві, володіти своїми почуттями (Словник української мови, 1980: 529). Поняття «патріотична вихованість» у словниковій та енциклопедичній літературі ми не виявили. Проаналізувавши роботи вчених, дійшли певних висновків щодо сутності зазначеного поняття.

Т. Маланюк сутність патріотичної вихованості визначає як інтегральну системну властивість, яка характеризується мірою сформованості суспільно-значущих патріотичних якостей, генетично заданих і соціально набутих у процесі життєдіяльності, дії механізму внутрішньої ціннісно-сміслової регуляції патріотичної поведінки та зовнішніх патріотичних стосунків особистості (Маланюк, 2015: 22). Схожу думку простежуємо у працях А. Левицької, яка вважає, що патріотична вихованість – це властивість особистості, яка

характеризується наявністю і ступенем сформованості патріотичних якостей, що відображають знання і усвідомлення традицій, застосування їх у повсякденній діяльності (Левицька, 2019: 101).

Під патріотичною вихованістю Ю. Зубцова розуміє результат засвоєння особистістю національних цінностей і норм культури, ступінь формування в неї національно-громадянської самосвідомості, патріотичних переконань і поведінки, усвідомлення своїх вчинків і дій на благо народу й держави, готовності до захисту Вітчизни (Зубцова, 2012: 21).

За І. Котеневою рівень патріотичної вихованості – це системна характеристика особистості, у якій відображено наявність і ступінь сформованості відповідних якостей, звичок поведінки. Вона вважає, що патріотичне виховання особистості є взаємопов'язаним процесом накопичення патріотичних знань і уявлень, формуванням патріотичних почуттів, цінностей, переконань, реалізацією засвоєних і емоційно пережитих знань в діях і поведінці (Котенева, 2017: 20).

На основі вивчення наукових поглядів з приводу патріотичної вихованості ми уточнили сутність поняття «патріотична вихованість дитини старшого дошкільного віку», яка є властивістю особистості, що виражається через зовнішню і внутрішню форму. Внутрішня форма виявляється у когнітивній та емоційній сферах дитини старшого дошкільного віку та характеризується обізнаністю в патріотичній тематиці, сприйняттям патріотизму як цінності. Зовнішня форма виявляється в діяльній сфері, у виявах патріотичної поведінки.

Розкриття сутності поняття «патріотична вихованість» дає змогу здійснити дослідження цієї проблеми та розкрити її структуру. Вивчення останніх дисертаційних робіт дозволяє стверджувати, що структуру патріотичної вихованості розкрито в таких вікових категоріях як молодший шкільний вік (С. Волошин, О. Квас, М. Качур), підлітковий вік (В. Гарнійчук, Т. Маланюк, Р. Петронговський), вік дорослішання (О. Жаровська, Т. Філімонова, С. Якименко).

Компонентами патріотичної вихованості, за О. Квас і С. Волошином, визначено пізнавально-когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий. Відповідно до них вченими розроблено такі критерії та показники патріотичної вихованості: сформованість патріотичних знань (знання родоводу, знання про малу і велику Батьківщину, розуміння елементарних понять патріотичного змісту); вираженість патріотичних почуттів і ціннісного сприйняття рідного краю, держави,

ознак нації (патріотичні почуття до малої Батьківщини, ціннісні орієнтації, ставлення до рідного краю, країни, народу); вияв патріотичної поведінки (патріотичні прагнення та мотиви, активна участь у суспільно-корисній та культуротворчій діяльності, вияв патріотичних якостей у діях і вчинках) (Квас, Волошин, 2018: 18–22).

М. Качур розробила й охарактеризувала критерії та показники патріотичної вихованості: когнітивний (знання народних традицій, обрядів, звичаїв, пам'яток культури, музичного та танцювального фольклору, уявлення про спадщину відомих митців, види народного декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю), емоційно-ціннісний (інтереси, бажання учнів опанувати художні цінності краю, власне емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва рідного краю), діяльно-творчий (художньо-красназничий досвід, вміння, участь в опануванні мистецькою спадщиною рідного краю), етноідентифікаційний (усвідомлення власної причетності до українського етносу та його національної культурно-мистецької спадщини), полікультурний (толерантне ставлення до народів, які проживають на території України, обізнаність з їхньою традиційною культурою, мистецтвом) (Качур, 2010: 8).

У роботі В. Гарнійчука структура патріотизму представлена у складі таких компонентів: емоційно-мотиваційний (охоплює стійкі оцінювальні ставлення і судження, систему демократичних, моральних, гуманістичних цінностей), рефлексивний (передбачає усвідомлення себе громадянином-патріотом), когнітивний (охоплює знання, мислення, усвідомлення, судження), діяльнісний (містить вміння і навички творчої громадської діяльності та поведінки, характеризується виконанням обов'язків і дотриманням закону, передбачає усвідомлену самоорганізацію, саморегуляцію і самовдосконалення своїх патріотичних рис) (Гарнійчук, 2014: 123–126).

У дослідженні Т. Маланюк визначено такі критерії і показники: когнітивний (усвідомлені знання про патріотичні відносини людей; розуміння сутності понять «патріотизм», «Батьківщина»); емоційно-мотиваційний (вияви національного менталітету, ставлення до країни, інтерес до її історії та духовної культури, одномовності); діялісно-практичний (вміння здійснювати національні обряди, здатність виявляти повагу до національних традицій, практична турбота про своє та народне благо) (Маланюк, 2015: 22).

Р. Петронговський визначив основні критерії та показники патріотичної вихованості, серед яких він виділив когнітивний; етноідентифіка-

ційний; емоційно-мотиваційний; практичний (Петронговський, 2002: 14). Інтерес викликає робота О. Жаровської, в якій вона визначає когнітивний, мотиваційний, діялісний компоненти патріотичної вихованості, та роботи С. Якименко, Т. Філімонової, які виокремлюють три компоненти патріотичного виховання: когнітивний, мотиваційно-емоційний, діялісно-поведінковий (Жаровська, 2017: 529–533).

Натомість сферу патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку в останніх дисертаційних роботах не розкрито. Існує розроблена К. Фатмою структура полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку. У структурі авторка виокремлює аксіологічний компонент (ціннісне ставлення до рідної та інших культур, визнання цінності іншої людини), когнітивний (обізнаність дітей з розмаїттям полікультурного світу, способами гуманістично спрямованої комунікації в ньому), інтерактивний (дотримання способів гуманістично спрямованої комунікації в полікультурному середовищі) компоненти.

Критеріями оцінювання визначених компонентів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку із відповідними показниками обрано ціннісно-емоційний (позитивне емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій, інтерес до культурних цінностей рідного та інших народів, визнання цінності своєї та інших культур); пізнавально-інформаційний (обізнаність із правилами поведінки в полікультурному соціумі, поінформованість про явища полікультурного змісту, національно-культурна ідентифікація); діялісно-поведінковий (вміння будувати безконфліктні стосунки із представниками рідної та інших культур, вміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей, відповідність поведінки дітей загальноприйнятим еталонам). На підставі цієї структури авторкою охарактеризовано рівні (достатній, задовільний, низький) полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку (Фатма, 2019: 130).

Дослідниця вважає, що громадянське, національне і полікультурне виховання взаємопов'язані. Вона визначає полікультурну вихованість як особистісну якість, яка характеризується здатністю дітей ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі, бути відкритими до засвоєння цінностей рідної й інших культур, розуміти й поважати їх, вміти жити у злагоді з людьми різних національностей, рас, релігій (Фатма, 2019: 90). Це твердження співпадає з нашими поняттями щодо патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

У дослідженні патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури Л. Шкретієнко виокремлює такі критерії та показники: когнітивний (засвоєння дитиною знань про малу Батьківщину (сім'я, рід, родина, природа рідного краю); знання та розуміння державних символів (герб, прапор, гімн України); народні символи, звичаї, обряди; знання і розуміння головних ідей творів художньої літератури (твори усної народної творчості (прислів'я, загадки, казки); емоційно-ціннісний (формування ставлення до малої і великої Батьківщини як до патріотичних цінностей, виховання любові до сім'ї і родини, повага до трудових і бойових подвигів старшого покоління; розуміння патріотичної спрямованості творів художньої літератури і співвіднесення їх змісту зі своєю поведінкою); поведінковий (створення умов для формування трудових вмінь і навичок старших дошкільників, залучення їх до різних видів допомоги дорослим, спрямування вихованців на наслідування позитивної поведінки героїв художньої літератури) (Шкретієнко, 2019: 155).

Для розкриття структури, визначення критеріїв і показників патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку ми вважаємо за необхідне проаналізувати чинні освітні програми для дітей дошкільного віку, в яких найбільш виразно представлено провадження процесу патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Суттєвий інтерес для нашого дослідження викликають програми «Українське дошкільля», «Дитина» та парціальна програма «Україна – моя Батьківщина». У програмі «Українське дошкільля» виокремлено освітню лінію «Народознавство», в якій показниками компетентності дитини старшого дошкільного віку визначено такі: вона «має уявлення про культурні традиції свого народу та регіону, підтримує родинно-побутові традиції спілкування; виявляє інтерес до історії свого краю, емоційно сприймає творчість народних умільців, цінує результати їхньої праці; ознайомена з історією України, її столиці, рідного міста (села), регіону; має уявлення про національні особливості української оселі, предметів побуту, національного одягу, національної іграшки, оберегів; має уявлення про українську кухню; має знання про українські народні ремесла, промисли, їх історичні витоки і сучасне використання; використовує фольклорні жанри (колядки, гайвки, щедрівки, народні ігри)» (Білан, 2017: 192).

В освітній лінії «Дитина в соціумі» програми «Дитина» виокремлено зміст педагогічної роботи в підрозділі «Україна – рідний край». Згідно з ним

у дитини старшого дошкільного віку необхідно «поглиблювати, узагальнювати та активізувати уявлення про рідний край, про доступні географічні (природні багатства країни), економічні (промисловість, якою славиться держава), культурні відомості (відомі історичні особи та українці-сучасники, видатні пам'ятки країни). Необхідно розширити уявлення про державні символи країни: державний прапор, герб, гімн; ознайомити дитину з їх назвами та символічним значенням, правилами поведінки щодо державних символів; розповісти про рослинні та народні символи України; дати уявлення про основні повноваження Президента України, ознайомити з портретом чинного Президента, його іменем; дати уявлення про столицю України та інші великі міста держави (Львів, Чернігів, Харків), розширити знання про рідне місто (селище); дати уявлення про державні свята (День Незалежності України, День захисника України); сприяти формуванню любові до Батьківщини» («Дитина», 2016: 168–169).

Згідно з парціальною програмою національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна – моя Батьківщина» дитина старшого дошкільного віку «знає свою сім'ю, батьків, історію роду; шанує історію своїх предків, пам'ятає дні народження, іменини батьків та інших членів сім'ї, виявляє знаки уваги й пошани до всіх членів сім'ї; розуміє призначення оберегів (батьківське та материнське благословення, рушник, вишиванка); володіє чіткою інформацією про дитячий садок, який відвідує, знає та пишається перевагами й досягненнями як працівників закладу дошкільної освіти, так і його вихованців; бере участь у колективних заходах щодо поліпшення благоустрою дитячого садка; знає власні права та обов'язки, усвідомлено їх дотримується; знає визначні історичні події рідного міста (села), символіку, історичні пам'ятки, легенди про рідний край, професії людей, які живуть у місті (селі); на елементарному рівні знає та розповідає про давню історію України (військо, рукописні книги, храми, ремесла, культура, національний одяг, національна символіка, визначні діячі, гетьмани); знає особливості тваринного та рослинного світів України, географічні та кліматичні особливості природних зон; бере активну участь у природоохоронних заходах; знає та розповідає про видатних людей минулого та сучасності, які прославили Україну; виявляє повагу до національних героїв минулого та сучасності; знає та позитивно ставиться до традиційних свят українського народу, бере активну участь у їх підготовці та проведенні; знає деякі особливості традицій найчисленніших національних меншин в Укра-

їні (росіяни, євреї, білоруси, молдовани, болгары, греки, вірмени, роми); знає та дотримується особливостей культури української оселі, народного одягу, української кухні; любить і грає в українські народні ігри; розуміється в основних видах українського народного та українського мистецтва; знає кілька жанрів української дитячої музики, називає композиторів, які пишуть музику для дітей; бере участь у виконанні репертуару української дитячої музики» (Каплуновська, 2016: 55).

Проаналізувавши наукову літературу, програми навчання та виховання дітей дошкільного віку, ми виокремили когнітивний, емоційний і діяльнісний компоненти у структурі патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Представимо детальний опис кожного з цих компонентів:

1) когнітивний компонент у структурі патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку характеризує необхідний рівень знань щодо патріотичної тематики. Йому відповідає інформаційно-пізнавальний критерій, який вміщує найсуттєвіші моменти досліджуваної вихованості та певні показники: знання державних і народних символів, видатних людей, історичних подій, знання національних прав та обов'язків;

2) емоційний компонент визначає ставлення дитини старшого дошкільного віку до патріотизму, її інтерес до держави та її традицій, повагу до людей, відповідальність і гордість за досягнення своєї країни. Він буде вимірюватися через емоційно-ціннісний критерій за такими показниками: цінує історію своєї сім'ї, пишається досягненнями країни, позитивно ставиться до традицій свого народу, державної мови;

3) діяльнісний компонент полягає у свідомому збереженні та відтворенні традицій, дотриманні законів і суспільно-корисних правил життєдіяльності. Йому відповідає вчинково-поведінковий критерій з такими показниками: бере участь у народних святах, пізнаючи їх зміст, виражає патріотичні почуття через відтворення культурних надбань народу України (читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень), дотримується моральних норм українського суспільства.

Ступінь сформованості визначених критеріїв і показників дозволяє охарактеризувати рівні патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку (високий, середній, низький).

Високий рівень патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку характеризується

повнотою знань про державні і народні символи. Дитина може назвати видатних людей Батьківщини (письменників, художників, композиторів, спортсменів), певні історичні події, доступні дітям старшого дошкільного віку, знає національні права та обов'язки. Вона цінує історію своєї сім'ї, пишається досягненнями країни та позитивно ставиться до традицій свого народу, державної мови. Дитина активно бере участь у народних святах, пізнаючи їх зміст, виражає патріотичні почуття через відтворення культурних надбань народу України (читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень), дотримується моральних норм українського суспільства.

Середній рівень патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку характеризується недостатньою повнотою знань про державні і народні символи. Дитина може назвати кілька видатних людей Батьківщини, плутається в історичних подіях, має неточні знання щодо національних прав та обов'язків. Загалом дитина виявляє позитивне ставлення до традицій власної сім'ї, свого народу, досягнень країни, але має не зовсім сформоване шанобливе ставлення до державної мови. Вона не охоче бере участь у народних святах, не дуже цікавиться відтворенням культурних надбань народу України (читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень), не завжди дотримується моральних норм українського суспільства.

Низький рівень патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку характеризується обмеженістю знань щодо державних і народних символів. Дитина не може згадати прізвищ видатних людей Батьківщини, плутається в певних історичних подіях, виникають складнощі щодо знань національних прав та обов'язків. Для дитини не є важливими почуття гордості за досягнення свого народу. Вона не виявляє зацікавлення у народних святах, у відтворенні культурних надбань народу України (читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень), не розуміє важливості дотримання моральних норм українського суспільства.

Висновки. Описуючи рівні патріотичної вихованості, ми бачимо, що перехід від одного рівня до іншого відображає процес якісних змін. Розроблені компоненти, критерії та показники дозволяють провести діагностичну роботу та оцінити рівні патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» за заг. ред. О. В. Низковської, 2017. 256 с.
2. Гарнійчук В. М. Сформованість патріотизму старших підлітків на етапі становлення української держави: компоненти, критерії та показники. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2014. Вип. 18(1). С. 123–132.
3. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, Н. І. Богданець-Білокаленко [та ін.]; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
4. Каплуновська О. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.
5. Карагозлю Ф. Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Одеса, 2019. 308 с.
6. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07. К., 2010. 21 с.
7. Квас О., Волошин С. Формування патріотичної вихованості учнів початкової школи засобами музейної педагогіки. *Молодь і ринок*. № 11 (166), 2018. С. 18–22.
8. Котенева І. С. Про діагностику патріотичної вихованості студентської молоді. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. № 1 (306), 2017. С. 76–85.
9. Левицька А. А. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів-прикордонників на засадах військових традицій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07. К., 2019. 198 с.
10. Маланюк Т. З. Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07. Умань, 2015. 22 с.
11. Словник української мови в 11 томах. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. Т. 1. 529 с.
12. Філімонова Т., Якименко С. Констатувальний етап дослідження підготовки майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. № 4 (59), грудень 2017. С. 529–533.
13. Шкрєбтїєнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Одеса, 2019. 297 с.

REFERENCES

1. Bilan O. I. Programa rozvytku dytyny doshkillnogo viku "Ukrayinske doshkillya" [Preschool Child Development Program "Ukrainian Preschool"], 2017. 256 p. [in Ukrainian]
2. Harniichuk V. M. Sformovanist patriotyizmu starshyx pidlitkiv na etapi stanovlennya ukrayinskoyi derzhavy: komponenty, kryteriyyi ta pokaznyky [Formation of patriotism of older adolescents at the stage of formation of the Ukrainian state: components, criteria and indicators], 2014, p. 123–132 [in Ukrainian].
3. Dytna: Osvitnya programa dlya ditej vid dvox do semy rokiv [Child: Educational program for children from two to seven years], 2016. 304 p. [in Ukrainian].
4. Kaplunovska O. "Ukrayina – moja Batkivshhyna". Parcialna programa nacionalno-patriotychnogo vychovannya ditej doshkillnogo viku ["Ukraine is my motherland". Partial program of national-patriotic education of preschool children], 2016. 72 p. [in Ukrainian].
5. Karahozliu F. Pedagogichni umovy vzayemodiyi zakladu doshkillnoyi osvity iz simyeyu u polikulturnomu vychovanni starshyx doshkillnykiv [Pedagogical conditions of interaction of preschool education institution with family in multicultural education of senior preschoolers], 2016. 308 p. [in Ukrainian].
6. Kachur M. M. Patriotychno vychovannya molodshyx shkolyariv zasobamy xudozhnogo krayeznavstva [Patriotic education of junior schoolchildren by means of art local lore], 2010. 21 p. [in Ukrainian].
7. Kvas O., Voloshyn S. Formuvannya patriotychnoyi vychovanosti uchniv pochatkovoyi shkoly zasobamy muzejnoyi pedagogiky. [Formation of patriotic upbringing of primary school students by means of museum pedagogy], 2018. P. 18–22 [in Ukrainian].
8. Kotienieva I. S. Pro diagnostyku patriotychnoyi vychovanosti studentskoyi molodi [On the diagnosis of patriotic upbringing of student youth], 2017. P. 76–85 [in Ukrainian].
9. Levytska A. A. Patriotychno vychovannya majbutnix oficeriv-prykordonnnykiv na zasadax vijskovykh tradycij [Patriotic education of future border officers on the basis of military traditions], 2019. 198 p. [in Ukrainian].
10. Malaniuk T. Z. Patriotychno vychovannya uchniv osnovnoyi shkoly zasobamy turystsko-krayeznavchoyi roboty [Patriotic education of primary school students by means of tourist and local lore work], 2015. 22 p. [in Ukrainian].
11. Slovyk ukrayinskoyi movy v 11 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes] Volume 1. 529 p. [in Ukrainian].
12. Filimonova T., Yakymenko S. Konstatavalnyj etap doslidzhennya pidgotovky majbutnogo vychovatelya do patriotychnogo vychovannya ditej starshogo doshkillnogo viku [The ascertaining stage of research of preparation of the future educator for patriotic education of children of senior preschool age], 2017. P. 529–533 [in Ukrainian].
13. Shkrebtiienko L. P. Vychovannya patriotychnyx pochuttiv u ditej starshogo doshkillnogo viku zasobamy xudozhnoyi literatury [Education of patriotic feelings in children of senior preschool age by means of fiction], 2019. 297 p. [in Ukrainian].